

DEMETER SZILÁRD

Mi, bennszülöttek

DEMETER SZILÁRD (1976) Budapest

Megtiszteltetés ma itt beszélnem. Legalább akkora megtiszteltetés, mintha valamely művészeti akadémián tartanék székfoglalót. Még annál is nagyobb, mert Ambrus Lajos bátyámék a magyar élet akadémiáját működtetik szerte a Kárpát-medencében, és a magyar élet akadémiáján fölszólalni alighanem annak visszajelzése, hogy talán én is magyarul élek.

Magyarul élni manapság nem természetes. Berzsenyi idejében sem volt az. Szerb Antal érzékletes megfogalmazása szerint ő volt az a bennszülött, akit megölt a civilizáció.

Ez a kép igaz is, meg hamis is. Igaz, mert Berzsenyi valóban bennszülött volt. Niklai gazdálkodóként következményekkel terhelt világban élt. A paloták szalonjaiban majdnem mindegy, hogy süt-e a nap, vagy esik az eső – de egy pajta ajtajából nézve nagyon nem az. Amikor késői időszakában gazdasági tanulmányt ír, Berzsenyi a tapasztalati valóság talaján állva gondolja végig azokat a dolgokat, amiket egy civilizált bennszülött még értéknek tart. Talán ezt érzi meg benne rajongója, Széchenyi gróf is, aki az ellenkező irányból tart ugyanide: a magyar valóságba. Éppen neki írja Berzsenyi 1830-ban: „A Tudományok métsék az éjben, s gyakorlat nélkül tsak koporsói métsék.”

Ugyanakkor téves is Szerb Antal romanticizáló képe. Berzsenyi ugyanis civilizálódni óhajtott. A tanulatlan, de öntudatos zseni képe már akkor is billegett, amikor ezt próbálta felépíteni saját magáról Kazinczy előtt. Később még elszántabban tanult: amikor – mint tudjuk – Kölcsey Ferenc kritikája miatt „meghal a lelke”, hosszas tanulmányokat folytatott. Ahogy mondani szokás, pallérozta elméjét. Ezzel jót tett a magyar irodalomnak, de korlátok közé is szorította saját teremtőerejét. A tehetsége viszont átütött önfegyelmén, híddá változtatta a korlátot, teremtő zsenialitása megőrizte őt magyarnak akkor is, amikor elméje kinyílt a világra.

És alighanem ez a legnagyobb tanulság, amit kétszáz éve folyamatosan újra tanulunk: a civilizáció nem akkor öli meg a bennszülöttet, amikor találkozik vele, hanem akkor, amikor elveszik tőle a saját élet lehetőségét, és más életet kényszerítenek rá.

A fiatal és kegyetlenül őszinte Kölcseyt az idősebb, bölcsőbb Kölcsey igazítja ki. Berzsenyi halálára írt emlékbeszédében így fogalmaz: „Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nemsokára követlek tégedet, s a maradék írói harcainkat nem fogja ismerni; s neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk; miért szégyenelnők azt? az élet útai keresztül járnak egymáson; s leggyakrabban elveink szentsége sem oltalmazhat meg akár tévedéstől, akár félreértéstől [...]. Elköltözött az ember; a költő miénk, e nemzeté marad végiglen; e nemzeté, mely neved és dicsőséged szent örökség gyanánt birandja.”

Kölcsey ezzel hitet tesz mestere, Kazinczy értékítélete mellett. Kazinczy már a kezdet kezdetén észreveszi Berzsenyiben a géniuszt, amikor bemutatkozó levelét követően így barátkoztatná az akkor még egymást nem ismerő

Berzsenyit és Kölcseyt egyik, Kis Jánosnak küldött levelében: „Vettem leveledben a' Berzsenyinkét. Valóban őbenne sokat, igen sokat nyertünk. De nem elégszem meg azzal, hogy csak *őbenne* nyertünk légyen: nyerni akarok *általa* is. Ezen levelemmel indul egygy más levelem Debreczenbe Kölcsey Ferenczhez, kit Berzsenyink által gyúlasztani akarok.” A történetet alighanem mindenki ismeri, ezért csak röviden idézném fel: Berzsenyi Pestre utazik, találkozik az akkori irodalmi elittel, három napig tart az ismerkedés. A barátkozás nem végződött föltétlenül jól, Kölcsey meg is írja Kazinczynak: „Berzsenyiről mi légyen Édes Uram Bátyámnak ítélete Szemerénk hú leírása után ki instáljuk, mer az a Nagy ember nekünk fejünkbe nem fér.”

Kazinczy viszont továbbra is kiáll Berzsenyi mellett: „Én ötöt csak verseiből, leveleiből s a mi Szemerénk tudósításából ismerem. Versei igen szerencsés poetát, levelei igen igen nemes lelkű, nagy talentomú s tüzü embert, hazafit s barátot mutatnak. Mit kell itélnem a Szemere leveléből, azt ti nálam nélkül is tudjátok, kedves barátim. Régen gyanítottam s most látom hogy ő egy kis Sonderling [különc], egy kis Rousseau, s az Genietől nekem nem váratlan dolog.”

Nem öncélú irodalmárkodásból idéztem meg mindezt. Micsoda nevek sorjázanak: Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Széchenyi... Cölöpemberek mindahányan. Idézzük ismét Kölcsey emlékbeszédét, amit mindannyiukra vonatkoztathatunk: „A szerencse, mely nyelvünket s literatúránkat századokon keresztül oly szűken pártolá, időről-időre mégis gondoskodott, hogy ne csak el ne sülyedjenek, hanem fenntartó szellemet is nyerjenek magokba, minek erejével ifjodva és erősödve szebb élet elébe siethessenek. Kazinczy és Berzsenyi két géniusz valának, kik elhagyatás, mondhatnám eltapodtatás szomorú napjaiban varázserővel jelentek meg a magyar nyelv mellett; azt nemcsak életben tartották, de csínnal és kellemmel és fiatal bőség tündöklésével öntötték be; s új karaktert adának neki, mely századokon keresztül viruló szépség gazdag forrása lenni meg nem szűnend.”

Szűk kétszáz esztendővel Kölcsey méltatása után elmondhatjuk, hogy igaza volt. Berzsenyi, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai és társaik olyan szép és gazdag magyar világot rendeztek be itt nekünk, amit utána két világháború és két istentelen diktatúra sem tudott tönkretenni.

De ahhoz, hogy ez a szép magyar világ megmaradjon, nekünk is figyelmeznünk kell. Kétszázötven éve vetették papírra ezeket a sorokat: „Most lassu mérreg, lassu halál emészt. / Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki / Szélvész le nem dönt, benne termő / Férgék erős gyökerit megőrlik, // S egy gyenge széltől földre terítettik! / Így minden ország támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, melly ha megvész: / Róma ledúl, s rabigába görbed.”

A folytatásban Berzsenyi felteszi azt a kérdést, amit ma nekünk is fel kell tennünk: „Mi a magyar most?”

Ez a kérdés az idegen civilizáció által meghódított bennszülött kérdése. Ez ma a legfontosabb kérdésünk. Ha hátralépünk kettőt, és kiemeljük a fejünket a közösségi médiák fecsegő zajongásából, akkor azt látjuk, hogy ma mindaz támadás alá került, ami a *magyar* fogalmát értelmessé teszi. Támadják azt a nyugati kultúrát és civilizációt, amit ezerszáz éve saját hozzáadott értékünkkel gazdagítottunk és erősítettünk. Támadják a nemzeteket. Támadják a férfit, a nőt, támadják a családot, támadják a gyermeket. Szaporodnak a társadalmi nemek, fogynak az igenek. Mindazt, amit bő kétszáz éve megalapoztak a fentebb felsoroltak és kortársaik, a cancel culture jegyében a történelem szemétdombjára ítélték.

De még ennél is nagyobb a baj. Már nemcsak a magyart, hanem az embert is zárójeleznék. Az, akit mi, keresztények személyként gondolunk el, a ma ránk erőltetni akart fölfogás szerint már nem személy, hanem pusztán egy ökológiai lábnyom. Idei húsvéti számvetésemben írtam: „Az ember utáni gender világban szegény. Nem valaki, hanem valami más. Az ember utáni gender pusztán egy ökológiai lábnyom, aminek csak a mértékéről lehet beszélni. Túl van jón és rosszon, bűne nincs, a jövője egy szám. Az ember utáni gender gyermeke tehát nem gyermek, hanem utód, az ökológiai lábnyom növelése.”

Ahhoz tehát, hogy egyáltalán értelmezni tudjuk Berzsenyi alapkérdését – mi a magyar most? –, nyelvünkben kell élnünk. Ez volt a reformkor programja is. Berzsenyi is diagnosztizálja már idézett versében: „Elődeinknek bajnoki köntösét / S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt, / A nemzet örlelkét tapodja...”

A magyar kopernikuszi fordulatot a nyelvújítók hajtották végre, amikor úgy döntöttek – és Kazinczy ezt meg is érveli –, hogy anyanyelvünk alkalmas a világ megragadására. A magyar gondolatot magyar szó követte, a magyar szóból tettek származtak, mindezek eredménye a magyar szabadság. Mindezek mögött ott volt a lélek. Így kell tehát értenünk Berzsenyi sokat idézett versintelmét: „Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”

A stratégia tehát nem túl bonyolult. Maradjunk meg bennszülötteknek, vagyis magyaroknak és európaiaknak. Nem új etikára van szükségünk, hanem arra, hogy a több ezer éves tízparancsolatot betartsuk. Ne kultúrafogyasztók legyünk, hanem kultúrahordozók. És hogy mit értünk ezalatt?

Befejezésül idézném erről Berzsenyit, aki Széchenyinek írja 1830-ban: „Én a magyar Muzsikában és Tántzban Ideált látok, s azt hiszem innét hogy Nemzetünknek valaha aesthetiás Culturájának kellett lenni, s hogy Eleinknél a magyar Tántz nem tsak multság, hanem legvalódibb aesthetiás Gymnasztika volt, a mit nyilván mutat annak egész természete, s nyilván bizonyít Kinizsink Hős tántza. Ez a Tántz olly gazdag különféleséggel bir, hogy az valamint minden kigondolható szép mozdulatokat és erőfejeleteket, ugy minden szép érzelmeket eggyeránt magában foglal. A mi pompás hadi Tántzainkat még az ősz férfi is nagy disszel eljárhatja, s jaj annak akki Bihari Hatvágásában a Hősdalt nem érti! A mi Tántzaink nem két három gyermekes lépdelésből állanak, mint a mastani módi Tántzok, mellyeket egy két napon megtanulunk, a harmadikon pedig egyforma, gyermekes, lelketlen voltok miatt meg is ununk; hanem olly tzélerányosok, hogy azoknak tanulása egész ifjuságunkban dolgot adott, s aesthetiás természeteik szerint olly kedvesek, hogy azok benünk[!] passióvá válnak s az által a barátság, nyájosság, ösztönei lesznek. S tapasztaljuk hogy azokkal fogy a magyar barátság; mert saját tántzainkat elfeledtük, az idegent pedig nem szeretjük s megszűnt Muzsikánk.”

Hát vigyázzuk anyanyelvünket, énekeljük énekeinket, járjuk a táncunkat. Ezt teszik azok a bennszülöttek, akik a valahol szabadságát nem cserélik el a bárhol szabadságára.

(Elhangzott Egyházashetyén a Berzsenyi-napon 2023. május 6-án)